

УДК 141.7

А.О. Довгань. докт. філос. наук, проф.,
(ТНТУ ім. І. Пулюя. Україна)

ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА І ПРОБЛЕМА ПОВСЯКДЕННОСТІ СВОБОДИ ОСОБИ

UDC 141.7

A.O. Dovgan. dr. prof,

DIGITAL ECONOMY AND THE PROBLEM OF EVERYDAY FREEDOM OF THE INDIVIDUAL

В українській пресі знаходимо патетичні дифірамби реструктуризації економіки нашої країни в контексті розгортання цифровізації світової економіки. Цифра стає невідемним масовидним модусом ідентифікації людини в ситуації динамічної тенденції демонстрації індивідуальних прав і свобод свободи людини як конкретного індивіда. Але ж свобода – це непередбачуваність, це множинність варіацій прояву індивідуальних соціальних сил людини. Ідея переходу українського суспільства на більш високий технологічний рівень розвитку завдяки цифровій інтенсифікації та екстенсифікації вітчизняної економіки в умовах сучасної соціальної дифузії нагадує соціальні утопічні проекти переходу від феодалізму, минуючи капіталістичну стадію розвитку, до соціалізму (приклад – Монголія), якими були наповнені теоретичні розробки НДІ періоду радянської доби.

Швидкі соціальні зміни в цивілізаційному вимірі буття людини розбалансовують повсякденну суспільну свідомість, створюють надто складні умови буденному мисленню здійснити правильний усвідомлений вибір подальшої поведінки, яка не суперечила б суспільним прагненням, інтересам та ідеалам. «Я есмь – темнота безпосередньо проживаємого моменту» (Е. Блох). Така «темнота», неосвіченість, наповнена динамічним спонукальним змістом, втілюється в мріях і навіть в практичних діях людини. Оскільки індивіди зайняті повсякденною діяльністю, орієнтованою на створення матеріальних і духовних цінностей і їх інтереси об'єктивно обмежуються тим соціальним середовищем, в якому формуються їх знання та життєвий досвід, то спростування і заперечення попередніх суспільних ідеалів при одночасному пропагуванні нових соціальних цінностей (якою є цифровізація соціуму) викликають у людини, з одного боку, ейфоричний стан безмежної соціальної свободи, з іншого – стан соціальної апатії («соціальна аномія» – Е. Дюркгейм). Бо, як вже зазначав в ХУІІ столітті новочасний філософ і теолог Н. Мальбранш, «людину прив'язують до таких предметів, яких вона не знає» і не розуміє істинний глибинний смисл подібних об'єктивних інновацій, якою є цифровізація суспільного життя. Така людина перестає відчувати свою причетність до динамічного стану соціуму, демонструє психологічну і вольову втому на індивідуальному рівні буттєвості а в сукупності і на рівні відповідної спільноти. Тому об'єктивно необхідна цифровізація насамперед економіки поступово приводить до цифрового тоталітаризму всього соціуму.

У передмові до колективної монографії В.В. Лях пише про те, що нове, тобто інформаційне суспільство «... містить в собі неабияку невизначеність, загрозу втратити ідентичність, своєрідну атомізацію суспільства, оскільки свобода самовираження розхитує усталені норми й цінності» (5; 8–9). Втім, приходять до висновку український філософ, «відповідні тенденції відкривають небачені раніше можливості для розвитку людини, для здійснення нових форм самореалізації, для трансформації соціокультурного середовища, зміни ціннісних орієнтацій» (5; 9). На прогресуючу роль інтенсифікації інформаційних потоків в підвищенні стійкості соціальних структур та інститутів також вказує В.С. Пазенок (7; 18).

В контексті даних висновків нашу увагу привернула описана ситуація нових можливостей самореалізації особи, серед яких вагому роль відіграють інформаційні цифрові технології. Оскільки в цивілізаціях сучасності оптимістичне і песимістичне світобачення мають відмінності змістовного навантаження, що свідчить про різні світоглядні позиції самих

цивілізацій, то виникає потреба визначитись чи дійсно в цивілізаційних пластах сучасного соціуму існують тільки оптимістично-песимістичні бачення свого теперішнього, чи навіть майбутнього, чи існують в інформаційному суспільстві окрім вже названих і інші прояви світоглядності, тобто чи дійсно «свобода самовираження» (Е. Тоффлер) в інформаційному суспільстві отримує максимальну можливість власної самореалізації а технології цифрової інформації є основою, ключовим важелем продуктивного перетворення людини. Бо технократичне мислення прагне технологізувати мислення всіх представників соціуму, виключаючи в цей процес також ірраціональний компонент розуму, доводячи мислительні операції людини до стану «людини-машини», прагне уподібнити людину із тим же комп'ютером, яку можна буде «запрограмувати» на реалізацію конкретних завдань. Подібні речі вже відбуваються.

Однак, на сучасному етапі не всі «опції» інформаційної мережі використовуються в повному обсязі масовим споживачем. І не тому що пересічний індивід не вміє, не хоче їх використовувати чи йому байдуже до цих функціональних можливостей сучасних інформаційних цифрових технологій. Все цілком простіше. Переважна частина суспільства не має потреби використовувати всі наявні функції технічних засобів прояву інформації-знання. Отож виходить, що суспільство в деяких аспектах власного розвитку «працює вхолосту». Достатньо ознайомитись із збільшенням набору «опцій» декількох поколінь звичайного мобільного телефону, які на рівні повсякденності життя практично не використовуються переважною частиною представників інформаційного суспільства. І якщо перевиробництво, наприклад, продуктів харчування в недалекому історичному минулому приводило до їх фізичного знищення з чисто фінансових міркувань, то перевиробництво «опцій» інформаційних цифрових технологій в ХХІ столітті навпаки з прискоренням набирає незворотної тенденції. Виходить, що соціальна ілюзія наших айтішників стосовно прогресивної ролі інформаційних технологій дійсно займає чільне місце в реорганізації соціально-економічних, політичних, духовних перетвореннях. Тому виникають сумніви щодо соціальної ефективності подібних наноутворень. Бо декартівський сумнів викликає в одній частині представників українського суспільства оптимістичну впевненість в збільшенні обсягу функцій інформаційних технологій як начебто прогресивної тенденції, а іншу частину соціуму, навпаки, підштовхує до їх песимістичного сприйняття.

Альтернативність оптимізму і песимізму, цих світоглядних уявлень сучасного суспільства, є факт, який не потребує верифікації. Сама соціальна реальність у своїй динамічній рівновазі наявних світоглядних установок пропонує кожному конкретному індивіду свободу вибору однієї із них дороговказом власної повсякденної життєдіяльності. І якщо суспільство є, в термінах гегелівської діалектики, боротьба та єдність альтернатив, то виникає запитання що дає можливість суспільству знаходитись у своїй динамічній рівновазі, оскільки боротьба задає суспільству лише динамічність. Боротьба світоглядів, конкретизованих в різних ідеологіях, є стабільною константою буття соціуму. Однак, боротьба не дає людині, пересічному «масовому» індивіду знаходитись в стані особисто-внутрішньої та групової соціальної гармонії. І все ж таки людина індивідуально, отже, суспільство загалом, перебуває в стані відносної стабільності попри домінуючій альтернативності буття світоглядів. І «визнання нестабільності – не капітуляція, навпаки – запрошення до нових експериментальних і теоретичних досліджень що приймають до уваги специфічний характер цього світу (5; 46). Виходить, що окрім оптимістично-песимістичних поглядів існують ще й інші, відмінні від наявної бінарності світогляди. Таким чином, окреслюється теоретико-методологічна проблема пошуку «іншості» світогляду, встановлення його соціальної суті, перспектив функціонування та ролі в сучасному соціумі, бо це проблема маніфестовані свободи людини як пересічного індивіда соціуму. І це не надумана пізнавальна проблема науки, яка як фантазмагорія зникне з поля зору дослідників-наукознавців в силу своєї безпідставності. Ідея «іншого» виникла ще з часів розгортання філософських міркувань Давньої Греції в гносеології як дискурсивність мислення та пізнання, в онтології як іншість (різність) проявів матеріального світу, в антропології як відмінність одних людських уподобань, розмірковувань, способів діяльності іншим і т.п. Тема «іншого» розглянута в сучасних філософських системах Ж. Дерріда, М. Фуко, М. Тейлора, Е. Левінаса. Питання «іншого суспільства» розглядає В. С. Пазенок (7). Він

зосереджує пізнавальну увагу на інформаційній моделі «Іншого суспільства», піддаючи критичному осмисленню розуміння іншості (альтерності) як основи толерантності у міжлюдських стосунках (с. 19). Інтерпретуючи С. Жижека пояснює, що ставлення до іншого у європейця визначається прихованим євроцентристським світоглядом, уточнюємо, прихованим від повсякденної буденної свідомості більшості індивідів. І якщо головним чинником розвитку сучасної цивілізації в цілому є зростаюча тенденція посилення ролі цифрових технологій, то це ще не означає всеохватний прогресизм в суспільних відносинах. Поняття прогресу займає суттєве місце влюбій теорії розвитку, оскільки в «знятому» вигляді акумулює в себе її зміст: детермінацію, механізм, розвиток типу світогляду, його направленість, передумови та фактори, що обумовлюють конкретний напрямок, мету дії світогляду. Саме прогресивність визначає загальний хід розвитку в межах тої чи іншої соціальної дії. Процес прогресивного розвитку є цілісна система різних сторін характеристик та форм як співіснуючих, таких, що змінюють одна одну. Тому прогрес занадто складне та багатоаспектне явище щоб брати його за критерій визначення важливості в житті людини тої чи іншої світоглядної установки, однією з яких є ідея тотальної цифровізації суспільства. Звісно подібна інтенція не співпадає, навіть суперечить відомій концепції Е. Тоффлера, який прагне представити майбутнє суспільство як «понадіндустріальне суспільство» на нормативах людяності толерантності та гуманізму. При цьому слід визнати що ідея майбутнього суспільства Е. Тоффлера створює теоретичні підстави для визнання існування того самого «іншого» про що йде мова і в нашій статті.

Соціальна детермінація оптимістично-песимістичними установками та індивідуальними чинниками обмеженості ілюзорності, омани в людському пізнанні створює можливість появи «іншого» типу світогляду не завжди і не повністю альтернативного оптимізму і песимізму. Соціокультурна специфіка різних філософських концепцій передбачає реалізацію вимоги щодо обов'язкового показу механізму перетворення одних ідей на підґрунтя появи інших чи заперечення або уточнення вже існуючих. Поряд із наявністю межі «світоглядного» кордону, «червоної лінії» розмежування існуючих уявлень світу одночасно існує інший феномен – світоглядний проміжний простір, в якому відбувається обмін наявними мислеформами альтернативних світоглядів, але який опозиціонує себе даній світоглядній дихотомії. Носії цього третього типу світоглядної позиції індивіда не визнають себе виразниками дюркгеймівської соціальної апатії, навпаки, здебільшого вони є соціально активні у своїй протестній позиції саме до конкретних проявів соціального оптимізму чи песимізму, їм притаманна цікавість – така ж пізнавальна риса, яка характерна і для носіїв оптимістично-песимістичних поглядів. Це зовсім не та людина, яка, згідно Г. Марселя, не може досягнути певної повноти життя, яке може бути повнотою відчуття чи навіть повнотою думки. В гносеологічній концепції Р.Декарта такий тип пізнавальної поведінки індивіда визначається поняттям «байдужість», який з деякими уточненнями можна визнати світоглядним нігілізмом до наявних діючих альтернативних світоглядних установок. Особливо широко такий світоглядний тип людини поширений в сучасному світі і він набирає реальної сили в умовах цифрового буму. Сприймання буття як прояв розуміння що «ніщо не виникає з нічого» є одним із принципів, який потрібно застосовувати в пізнанні світоглядних установок сучасної людини. І який дає можливість визнання «іншого» суспільства «іншого» світогляду «іншого» враження і т.п. І цілком можливо припустити, що теорії множинності світів Дж. Бруно, Г. Лейбніца як взаємної «іншості» один до одного в глибинах їх змісту містять саме не дихотомічність світосприйняття, а тріадність, опосередковуючим елементом якої поряд із оптимізмом і песимізмом є байдужість як прояв індивідуальної свободи людини. Причому, байдужість не як абсолютна константа світогляду людини, а лише його модус-опозиція до конкретних способів прояву оптимізму і песимізму одним із яких є цікавість як невідемна ознака людської природи. Проте цікавість без відповідного змісту буває настільки сліпою. як у наших трубадурів-АТішників, що не залишає ніякої надії на досягнення очікуваного результату.

Сучасний світ представляє собою «високотехнологізований соціальний простір» (В.С. Пазенок), який із появою новітніх технічних засобів створення передачі і отримання інформації-знання породжує вже згадану нами зацікавленість в пізнанні цих технологій. Феноменологічний підхід Е. Гуссерля, П. Бергера і Т. Лукмана, А. Шюца до аналізу повсякденної реальності на нашу думку дозволяє розкрити різні смислові структури цифрової

інформаційної повсякденності. В духовних і економічних відносинах життя вважає В.Вернадський містяться сили що лежать в основі осьової історичності світогляду. «задумуючись над навколишнім буденним життям ми можемо ...бачити постійне прагнення людської думки підкорити та поневолити собі факти цілком стихійного на вигляд змісту, на цьому буденному житті будується і росте головним чином основна сторона людської думки» (1; 217). В сучасних умовах європейський світогляд демонструє абсолютизацію повсякденності як вищої цінності її практицистської сторони. Цифровізація повсякденного існування як цілого в єдності його характеристик (модусів) починає монополізувати, підкорювати всі явища суспільного життя. Все те що не вдається підкорити цифрова повсякденність сприймає як неадекватність основним цінностям людського існування. Поступово неприйнятним для повсякденного світогляду стає все що неможливо звести до цифрової емпірії. Такого роду світогляд повсякденності зорієнтований лише на просту непохитність стабільність повсякденного існування демонструє дедуктивний зміст буття, усвідомлення якого може привести до розуміння абсурдності оптимістично-песимістичних установок отже і появи байдужості як світоглядної установки багатьох людей. Причому байдужість виокреслюється як активна соціальна позиція, що суперечить також соціальній апатії на яку звернули увагу екзистенціалісти. А продукування і стабільне оновлення інформаційних технологій, актуалізуючи роль цифри, викликаючи і розігриваючи до неконтрольованих пристрастей пізнавальну зацікавленість нею, створює і відповідну ситуацію появи байдужості наприклад до праці як основного засобу існування людини.. Вже в другій половині ХХ ст. Європа прийшла до втрати усвідомлення повсякденної праці як життєвої необхідності завдяки інтенсивному розвитку нанотехнологій, які сприяють вивільненню робочої сили із безперервного процесу створення суспільних благ. Значну роль в даній тенденції зміни соціальної ситуації на користь інформаційних технологій відіграють самі інформаційні технології. Сама ж втрата значимості праці лише як одного смисложиттєвого орієнтиру не привела до світоглядного вакууму в умонастроях поколінь людей. З'явився набір інших не менш важливих смисложиттєвих установок серед яких праця вже не займає домінуюче місце і завдяки яким зацікавленість та байдужість отримують нові історичні форми власного прояву як історичної соціальної свободи людини.

Отже, цифровізація економіки опосередковано втручається в приватне життя людини, підпорядковує її (людину) формуючим стереотипним алгоритмам повсякденної поведінки індивіда мимо його волі. Тому індивідуальна свобода людини сутністю власного смислу не вписується в цифровий світ соціальних відносин і не отримує повноти свого прояву в повсякденні.

Література.

1. Вернадский В.И. Основы жизни – искание истины //Новый мир.-1988. № 3.-С. 217.
2. Бергер Питер, Лукман Томас. Социальное конструирование реальности.Трактат по социологии знания /Московский философский фонд. – М.: Академия-Центр. Медиум. 1995.- С. 41.
3. Шюц А. Структура повседневного мышления / Социологические исследования.-М. 1988.- № 2.-С. 129-137.
4. Пригожин И. Философия нестабильности // Вопросы философии.-1991.-№ 6.-С. 46.
5. Лях В.В.Передмова // Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі / В.В. Лях В.С. Пазенок. К.: ТОВ «XXI століття:діалог культур». 2009.-404 с.
6. Пазенок В.С. Інформаційне суспільство і культура //-Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі / В.В.Лях В.С.Пазенок К.: ТОВ «XXI століття:діалог культур». 2009.-404 с.